

Μετασχηματισμοί ταυτότητας στην επανένταξη: Ο ρόλος της εργασίας

Ελευθερία Τριανταφυλλίδου

Κοιν. Λειτουργός MSc, Εργασιακή Σύμβουλος ΔΥΠΑ, Υποψ. Διδάκτορας ΔΠΘ

7ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχιατροδικαστικής

Ποιοτική μελέτη εστίασης (focus groups) με συμμετέχοντες μέλη προγραμμάτων του ΚΕΘΕΑ (φάση επανένταξης) και επαγγελματίες με μακροχρόνια εμπειρία στο πεδίο.

Θεωρητικό Πλαίσιο: Στίγμα & Ταυτότητα

Στίγμα και κοινωνική ταυτότητα

Το στίγμα λειτουργεί ως **«στιγματισμένη κοινωνική ταυτότητα»** που συνοδεύει το άτομο και επηρεάζει πρόσβαση σε δικαιώματα, εργασία, σχέσεις (Goffman, 1963· Link & Phelan, 2001).

Η εσωτερίκευση του στίγματος οδηγεί σε **αυτοστιγματισμό**, ντροπή, χαμηλή αυτοεκτίμηση και μείωση φιλοδοξιών στην εργασία.

Desistance & Maruna

Η απεμπλοκή από την παραβατικότητα (**desistance**) δεν είναι μόνο «σταματάω τις πράξεις», αλλά **αλλαγή ταυτότητας**· ένας νέος εαυτός με νόημα και προοπτική (Maruna, 2001).

Οι άνθρωποι που αλλάζουν υιοθετούν **«σενάρια λύτρωσης» (redemption scripts)**: Δεν αρνούνται το παρελθόν, το εντάσσουν σε μία ιστορία αλλαγής. Μεταβαίνουν από την ταυτότητα του «παραβάτη» στην ταυτότητα του **χρήσιμου, υπεύθυνου, παραγωγικού ανθρώπου** (Maruna, 2001· Maruna & Roy, 2007).

Η αλλαγή **σταθεροποιείται** μόνο όταν η νέα ταυτότητα **αναγνωρίζεται από τους άλλους**· εδώ η εργασία είναι κεντρικός μηχανισμός κοινωνικής επιβεβαίωσης (Bottoms & Shapland, 2011· LeBel et al., 2008).

Αγορά Εργασίας, Κίνητρα & Ταυτότητα

Διπλή αγορά εργασίας & επισφάλεια

Η θεωρία της **διπλής αγοράς εργασίας** δείχνει ότι ευάλωτες ομάδες «παγιδεύονται» σε δευτερεύοντα τμήματα: χαμηλοί μισθοί, ανασφάλεια, περιορισμένη εξέλιξη (Doeringer & Piore, 1971).

Οι συμμετέχοντες περιγράφουν μια αγορά εργασίας με **μαύρη εργασία, απλήρωτες υπερωρίες, καταπάτηση δικαιωμάτων**, που συγκρούεται με τις αξίες που διδάχθηκαν στη θεραπεία.

SCCT & έλλειψη κινήτρων για νόμιμη απασχόληση

Η **κοινωνικογνωστική θεωρία σταδιοδρομίας (SCCT)** υποστηρίζει ότι το κίνητρο εξαρτάται από αυτοαποτελεσματικότητα, προσδοκώμενα αποτελέσματα και υποστηρικτικό περιβάλλον (Bandura, 1986· Brown et.al 2013).

Για άτομα με ποινικό ιστορικό, οι νόμιμες δουλειές είναι συχνά: χαμηλού κύρους, με περιορισμένες προοπτικές, χειρότερα αμειβόμενες από παράνομες δραστηριότητες, άρα **χαμηλό κίνητρο παραμονής** (Varghese & Cummings, 2012).

Η εικόνα των επαγγελματιών

«Όταν θα βγουν έξω έχουν άλλες δουλειές δικές τους. Όταν λέμε να τους βρούμε μία δουλειά με 700€, γελάνε»

— Βαγγέλης, Ομάδα G2, 20 έτη εμπειρίας

Κάποιοι αποφυλακισμένοι αποφεύγουν τη νόμιμη εργασία λόγω χαμηλών απολαβών σε σχέση με τα παράνομα κέρδη. Άλλοι συνεχίζουν τις ίδιες δραστηριότητες και μέσα στη φυλακή.

Τι Λένε τα Μέλη: Στίγμα & Διαχείριση

🏠 Στίγμα ως «κοινωνικό βιογραφικό»

«...είναι σαν ένα βιογραφικό που λέμε... έχει γράψει στο βιογραφικό σου κοινωνικά μιλάω πάντα» -Νικήτας, Ομάδα G3, 47 ετών

«...σε έχουνε πιάσει, αυτό μένει... δύσκολα ο άλλος να ξεχάσει» -Ξενοφών, Ομάδα G3, 43 ετών

□ Πλαίσιο, τόπος, ανισότητες

Πιο έντονο στίγμα σε μικρές κοινωνίες: «Στο νησί που η κοινωνία μας ήξερε, θα ήταν πολύ πιο δύσκολα» -Κυριάκος, Ομάδα G4, 43 ετών.

Αίσθηση ταξικής αδικίας: «Άλλοι επειδή είχαν λεφτά κάνουν ό,τι θέλουν...» -Ξενοφών, Ομάδα G3, 43 ετών.

🧠 Στρατηγικές διαχείρισης στίγματος (work-related)

→ **Απόκρυψη – καθυστέρηση αποκάλυψης – επιλεκτική αποκάλυψη:** φόβος ότι η αναφορά στο παρελθόν / ποινικό μητρώο θα οδηγήσει σε απόρριψη.

→ **Αλλαγή περιβάλλοντος** (μετακόμιση, επιλογή άλλης πόλης/εργασιακού χώρου) για αποφυγή παλιών ρόλων.

→ **Αμφισβήτηση στην πράξη:** συνέπεια, εργατικότητα, τήρηση κανόνων ως τρόπος ανατροπής στερεοτύπων.

👤 Περιορισμένη – «εικονική» αποδοχή

«Μπορεί να σε εμπιστεύονται στη δουλειά... αλλά πολύ λίγοι θα σε καλέσουν στο σπίτι» - Μιχαήλ, Ομάδα G4, 46 ετών

❖ Μετασχηματισμός Ταυτότητας στη Θεραπεία

Νέα ταυτότητα και αυτογνωσία

Η θεραπεία βιώνεται ως **δεύτερη ευκαιρία** αναδιαμόρφωσης ταυτότητας:

«Δέχτηκα την αποτυχία μου τότε και το ξανά έφτιαξα όπως ήθελα πραγματικά» (Γιώργος, Ομάδα G3, 46 ετών).

«Αυτό που καταφέρνουμε είναι να συνδεθούμε με τον εαυτό μας... αυτή είναι η θεραπεία» -Νικήτας, Ομάδα G3, 47 ετών

Αξιακό πλαίσιο θεραπείας

Στο θεραπευτικό πλαίσιο τα μέλη μαθαίνουν: **ευθύνη, συνέπεια, εργατικότητα, ειλικρίνεια.**

«...μέσα στο πρόγραμμα μαθαίνεις να βάζεις όρια στον εαυτό σου, να είσαι υπεύθυνος, συνεπής και εργατικός» -Κωνσταντίνος, Ομάδα G5, 27 ετών

Εργασία ως μέρος της νέας ταυτότητας

Η εργασία νοείται ως **χώρος επιβεβαίωσης**:

«Ξυπνάω το πρωί... βλέπω τις δουλειές μου και χαμογελάω» -Γιώργος, Ομάδα G3, 46 ετών

Η μετάβαση από «χρήστης/κρατούμενος» σε **εργαζόμενο που στέκεται ισότιμα**:

«Πλέον δεν ντρέπομαι να πάω σε μία δουλειά... κοιτάω τον άλλον πρόσωπο με πρόσωπο» - Στέλιος, Ομάδα G4, 32 ετών

📄 Σύνδεση με Maruna

Τα βιώματα των μελών συντονίζονται με τα **"redemption scripts"**: το παρελθόν δεν σβήνεται, αλλά εντάσσεται σε μια ιστορία **ευθύνης, εξέλιξης και κοινωνικής συμβολής** (Maruna, 2001).

Σύγκρουση Αξιών Θεραπείας – Αγοράς Εργασίας

«Καθαρό κούτελο» σε «πισίνα λάσπης»

«...κατεβαίνεις από την κοινότητα... από το νηπιαγωγείο απευθείας στο πανεπιστήμιο... μεγάλο σοκ» -Βίκτωρας, Ομάδα G5, 29 ετών

«Νιώθεις ότι κατεβαίνεις με το κούτελο καθαρό και βουτάς σε μια πισίνα λάσπη» -Αντώνης, Ομάδα G6, 42 ετών

Ασυμβατότητα αξιών

Η θεραπεία διδάσκει **διαφάνεια, νομιμότητα, ισορροπία ζωής**, ενώ η πραγματική αγορά εργασίας συχνά απαιτεί:

⚠ υπερωρίες και **μαύρη εργασία**,

⚠ «κλείσιμο ματιού» σε παρατυπίες,

⚠ αποδοχή ανασφάλειας.

Το ποινικό μητρώο και οι θεσμικοί αποκλεισμοί εντείνουν αυτό το χάσμα, δημιουργώντας αίσθηση **αδιεξόδου**.

Το χάσμα μεταξύ αξιακού συστήματος θεραπείας και πραγματικών συνθηκών εργασίας δημιουργεί **ρίσκο για υποτροπή και διάψευση της νέας ταυτότητας**

Οπτική επαγγελματιών

«Αρχικά ο ίδιος ο νόμος αποκλείει, ακόμη και για σερβιτόρους» - Χρήστος, Ομάδα G2, 15 έτη εμπειρίας

«Χρειάζεται πλαίσιο και προγράμματα από την πολιτεία για άρση του στίγματος... πρέπει να γκρεμίσει αρκετούς τοίχους» -Βαγγέλης, Ομάδα G2, 20 έτη εμπειρίας

Εργασία ως Μηχανισμός Σταθεροποίησης της Νέας Ταυτότητας

Βιωματική διάσταση – μέλη

Η θετική αναγνώριση στην εργασία λειτουργεί ως **εξωτερική επιβεβαίωση της αλλαγής**:

«Μας ρωτάνε, εσείς πήρατε ναρκωτικά;... παίρνεις χαρά από αυτό και νιώθεις και έναν θαυμασμό για τον εαυτό σου!» -Χάρης, Ομάδα G7, 40 ετών

- Εμπιστοσύνη σε ευθύνη και χρήματα:

«Μου εμπιστεύτηκε 5 χιλιάρικά σε παραγγελία... ήξερε ότι μπορεί να με εμπιστευτεί» -Πέτρος, Ομάδα G7, 39 ετών

Οπτική επαγγελματιών

- Η εργασία και η εκπαίδευση μειώνουν το σοκ της μετάβασης και ενισχύουν αυτονομία και αυτοπεποίθηση.

«Η εκπαίδευση μειώνει το σοκ της μετάβασης από τη θεραπεία στην επανένταξη» -Βαγγέλης, Ομάδα G2, 20 έτη εμπειρίας

«Χρειάζεται **ολιστική προσέγγιση**: θεραπεία + δεξιότητες + εκπαιδευτική κοινότητα» -Δημήτρης, Ομάδα G1, 30 έτη εμπειρίας

Βιβλιογραφία: εργασία, θεραπεία & υποτροπή

Η σταθερή απασχόληση αναγνωρίζεται με συνέπεια ως **προστατευτικός παράγοντας** για διατήρηση θεραπείας και πρόληψη υποτροπής.

Σταθερή εργασία συνδέεται με:

→ μειωμένη χρήση ουσιών,

→ μειωμένη εμπλοκή σε εγκληματικότητα,

→ αίσθημα ταυτότητας, αξιοπρέπειας και συμμετοχής στην κοινωνία (Laub & Sampson, 2003· Silverman et al., 2016· Kim et al., 2022).

Συμπεράσματα

Κεντρικά σημεία

Η εργασία αποτελεί **καταλυτικό μηχανισμό** κοινωνικής επανένταξης και σταθεροποίησης της νέας ταυτότητας μετά τη θεραπεία.

Η ταυτότητα που διαμορφώνεται στη θεραπεία (**ευθύνη, συνέπεια, ειλικρίνεια, φροντίδα του εαυτού**) δοκιμάζεται σε μια αγορά εργασίας **διπλά άνιση**: στίγμα + θεσμικοί αποκλεισμοί, επισφαλείς, χαμηλού κύρους θέσεις.

Για την πρακτική:

Η απλή τοποθέτηση σε οποιαδήποτε δουλειά **δεν αρκεί**· χρειάζεται:

- ✓ **ποιότητα** απασχόλησης (νόμιμες συνθήκες, προοπτικές εξέλιξης),
- ✓ **υποστηρικτικό δίκτυο** (θεραπευτική ομάδα, οικογένεια, φορείς),
- ✓ **συνεργασία** θεραπευτικών προγραμμάτων, Δ.ΥΠ.Α., εργοδοτών, κοινοτικών υπηρεσιών.

Η ενίσχυση της **εκπαίδευσης, των δεξιοτήτων και της αυτοαποτελεσματικότητας** είναι κλειδί για να έχει η νέα ταυτότητα **πραγματική αξία** και δυνατότητα στήριξης στη νόμιμη αγορά εργασίας.

📄 Συνολικά: Από τον «χρήστη/κρατούμενο» στο **παραγωγικό μέλος της κοινωνίας**, η πορεία ταυτότητας περνά μέσα από:

🔑 **αναγνώριση της αλλαγής, πρόσβαση σε αξιοπρεπή και νόμιμη εργασία** (σύμφωνη με τις αξίες της θεραπείας), **μείωση του στίγματος** σε θεσμικό και καθημερινό επίπεδο, **υποστηρικτικό πλαίσιο** (θεραπευτικό, εκπαιδευτικό, υλικό) και **σταδιακή μετάβαση** προς την αυτονομία.